

Acad. ALEXANDRU ZUB: „Națiunea e un produs organic a cărui istorie, cu toate convulsiile inerente, merită atenția noastră și în epoca globalizării”*.

1. Domnule Profesor, aș începe prin a vă întreba cât au contat fluctuațiile biografice asupra operei dumneavoastră în comunism, referindu-ne și la întâmplările dramatice pe care le-ați trăit la sfârșitul anilor '50? Ați parcurs „obsedantul deceniu”, cunoscând inclusiv închisoarea politică. Considerați că toate aceste schimbări radicale (din etapa studiilor), impuse brusc ideologic, trecerea în totalitarism, absurdul detenției, marginalizarea la care ați fost supus în anii '60, au avut un rol covârșitor în devenirea de mai târziu, până la un fel de „revanșă” împotriva Infernului sistemului, din momentul recunoașterii dvs. pe plan intern și extern din anii '70 până astăzi?

Orice biografie se constituie la intersecția unui număr (indefinit) de factori, imposibil de circumscris integral, mai ales dacă ea se află încă în desfășurare. *Nemo ante mortem*, la antici sau la moraliștii de mai târziu, nu privea doar măsura fericirii, ca în cunoscuta „sentință” solonică, ci posibilitatea însăși de a stabili, cu toate meandrele lui, traseul unei vieți. Ca istoric cu o anume practică în domeniu, caut să identific, pe cât posibil, reperate formative ale meseriei, alături de cele care țin, să spunem, de contextul social-politic al epocii. Ați evocat singur, în chestionar, elementele cele mai semnificative, menționând anume anii '50, instalarea sistemului comunist, cu un deceniu de nemaivăzute măsuri coercitive, inclusiv în cultură, moment în care se plasează și propria-mi reclusiune silnică.

Nu s-ar putea înțelege acest episod fără a-l raporta la context, adică la o lume în plin „război rece”, cu o „cortină de fier” divizând Europa și un sistem sovietic totalitar impus în partea ei răsăriteană, acolo unde ne era dat să căutăm totuși mijloace de prezervare a identității proprii, în condiții adesea dramatice. Reuniunea de la Geneva a „celor patru” (1955) semnala nevoia unei destinderi, în sensul coexistenței pașnice a sistemelor, „trend geopolitic” de care Estul în curs de sovietizare a căutat să profite: polonezii în primăvara lui 1956, ungurii în toamna aceluiași an, românii în 1964, cehoslovacii în 1968, la răstimpuri ce sugerează cumva o continuă agitație în zona dominată de Rusia Sovietică.

Când s-au răsculat ungurii, în primul rând tinerimea studioasă din Budapesta, eram eu însumi student în anul terminal la Istorie, într-un oraș moldav a cărui „poveste” modernă conținea destule pagini elocvente de manifestări cu rost palingenic, de la cea de la Putna din 1871, la momentul ștefanian din 1904 și alte

---

* Interviu realizat de **Andrei Milca** (Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române).

acțiuni consonante, din anii interbelici, vădind în ansamblu o anume sensibilitate la ideea națională. De fiecare dată, s-a pus problema unei mai bune cunoașteri de sine și a raportării onorabile la valorile lumii din afară. O asemenea exigență de ordin comunitar revenea cu atât mai mult la ordinea zilei în condițiile ivite după moartea lui Stalin, funestul dictator de la Kremlin, ce simboliza însăși diviziunea continentului după ultima conflagrație mondială.

Procesul de sovietizare s-a putut estompa din când în când, ici și colo, fără să dispară însă cu totul decât după demolarea Zidului berlinez, refacerea unității germane și destructurarea imperiului moscovit. Atunci însă, în lunile ce au urmat Revoluției (i s-a spus oficial contrarevoluție) din Ungaria, sovietizarea era în plină derulare, nu fără a isca reacții de tot felul, de la „comentariile dușmănoase” și bancuri pe seama omului sovietic până la rezistența efectivă, chiar dacă limitată, locală, din munții noștri.

Câțiva tineri, studenți la istorie (M. Brudiu, Al. Zub) și filologie (A.I. Popescu, D. Vacariu), au pus la cale atunci o sărbătorire a lui Ștefan cel Mare, la Iași (12 și 13 aprilie) și la Putna (14 aprilie 1957), cu ocazia împlinirii a cinci secole de la înscăunarea sa. Nu era deloc simplu, nu era ușor, dat fiind sporul de vigilență impus după rebeliunea maghiară și în perspectiva retragerii trupelor sovietice din România, eveniment produs abia peste un an, în condiții ce nu se cunosc nici până azi cu totul. Deși pusă sub egida Asociației Studențești, care fusese creată anume pentru a mai destinde această categorie, sărbătorirea marelui domn la Iași (simpozion tematic, manifestări culturale etc.) și la Putna (pelerinaj cu un tren special, plin de studenți aduși din diverse centre) a impus noi măsuri de profilaxie și coerciție, cunoscute acum pe seama documentelor de arhivă, a memorialisticii și a studiilor întreprinse. Inițiatorii au fost puși după gratii (1958–1964), iar apoi la o continuă supraveghere polițienească, după cum rezultă din dosarele fiecăruia. Cât despre mine, la data arestării funcționam deja ca cercetător la Institutul (ieșean) de Istorie și Filologie, cu misiunea de a pregăti o bibliografie *A. D. Xenopol*, sub îndrumarea distinsului medievist C. Cihodaru, în spiritul acelei școli de istorie care l-a avut ca reprezentant, în perioada interbelică, pe Ilie Minea.

După eliberarea produsă, în cazul meu, la 16 aprilie 1964, mi-a fost blocată reintegrarea în zona cercetării, până în toamna lui 1968, când regimul a simțit nevoia să-și extindă baza socioprofesională, pe seama noului curs, de nuanță antisovietică, unul nu mai puțin fluctuant în raport cu precedentul. Pentru mine și pentru alți „foști”, acest curs a însemnat un timp de muncă necalificată, patru ani de travaliu bibliografic la cea mai prestigioasă instituție ieșeană de resort și abia apoi, în timpul mișcării cehoslovace, reintegrarea prin concurs la institutul unde lucrasem după absolvire, devenit între timp Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”.

Mi-am putut continua acolo proiectele conturate deja la Biblioteca Centrală „M. Eminescu”, stimulat de tradiția istoriografică (Xenopol, Minea, Boldur etc.), însă și de complexul instrumentar ce se elabora sub egida Academiei Române, a

cărei Bibliotecă a fost condusă un timp chiar de Tudor Vianu, savantul umanist ale cărui deschideri în domeniu mi s-au părut a fi demne de urmat, ca și cele produse, concomitent, în istoriografie, de Andrei Oțetea, ca să citez încă o personalitate exemplară din „obsedantul deceniu”. Seria mea de biobibliografii (Kogălniceanu, Xenopol, Pârvan), ediții de texte, studii secvențiale și monografice, biografiile de istorici moderni datorează mult unor figuri ca acelea. Ea nu s-a încheiat încă, nici nu era posibil, dată fiind complexitatea materiei și amplitudinea informației.

Schimbarea de regim, în fatidicul Decembrie '89, m-a găsit în plină extensie, legitimă, a proiectului istoriografic, pentru care utilizasem de-a lungul anilor (mai ales ca bursier „Humboldt”) și resursele istoriografiei apusene. Din păcate, n-am reușit să le valorific decât în prea mică măsură. Atelierul personal, înjghebat la Institutul de resort, poate fi socotit, dincolo de orice vanitate, ca bază „materială” a unui alt institut. Se reflectă în el, pe cât îmi dau seama, căutările istoriografice de oriunde, curente de idei, figurile ilustrative, aspectele deontologice, mai tot ce poate servi unui slujitor al domeniului ca suport profesional. Nu i se poate întrezări nici acum un viitor pe linia continuității de breaslă. Obligațiile „manageriale” din anii 1990–2010 n-au ameliorat deloc situația, dimpotrivă. După cum se vede, din cei 44 de ani consumați la Institut, ca cercetător, cam jumătate se plasează sub regimul totalitar, cealaltă în perioada tranziției postcomuniste. Nu era predictibilă o atare simetrie.

2. Aș vrea, în completarea întrebării de mai sus, dacă doriți, să detaiați câteva „momente” pe care le-ați simțit decisive, între începuturile pline de speranțe, probabil, ale unui cercetător al Institutului de Istorie din Iași și revenirea dvs. în cercetare în 1968, după nefericita experiență a penitenciarelor vremii.

Ar fi multe de spus, dar mă tem că în acest cadru nu e posibil. Aș aminti, totuși, în fugă, contactele cu istorici de seamă din Occidentul multă vreme inaccesibil, contacte ce mi-au înlesnit o continuă extensie a orizontului profesional, sub unghi teoretic, metodologic, documentar, pe seama unei burse a Fundației „Humboldt” și a unor reuniuni de specialitate, posibile și în anii ceaușismului. În vara lui 1989, de pildă, la bicentenarul Revoluției Franceze, am putut prezenta eu însumi, la Paris, un volum de studii tematice, întocmite de istorici români și să iau parte la un *podium* privitor la Estul european. Am rămas în bune relații cu specialiști de marcă, precum G. Castellan, P. Nora, M. Vovelle, și mai ales cu François Furet, al cărui discurs demitizant se reflectă oarecum și în volumul *La sfârșit de ciclu*. De atunci datează o relație fecundă și cu istoricul italian Armando Saitta, acum *ad patres*, care a dedicat bicentenarului un vast corpus de analize pe aceeași mare, inepuizabilă temă. Este locul să-i amintesc, din spațiul german, pe Mathias Bernath, Jürgen Koeka, Reinhart Koselleck, Jörn Rüsen, Gottfried Schramm, F.C. Schroeder, de sugestiile cărora am profitat din plin de-a lungul anilor. Freiburgul a rămas de altfel a doua cetate culturală de care mi-a fost dat să beneficiaz ca bursier (1977–1978) și

cu alte ocazii de tip academic, acolo aflându-se și o bogată *Biblioteca Română*, demnă de tot interesul. Din zona anglo-saxonă, menționez, iarăși în fugă, pe Richard Clogg, Dennis Deletant, Trevor Hope, M. Pearton, H. Seaton Watson, Eric Tappe. De peste ocean, îmi vin în minte e.g. I. Deak, K. Hitchins, P. Hiemstra, F. Kellogg, P. Michelson, P. Sugar, M. Todorova, K. Treptow, K. Verdery, dintr-o serie ce ar merita mai mult spațiu. De fiecare se leagă momente ce n-au rămas fără ecou istoriografic.

Cât despre experiența recluderii politice, câteva mențiuni fugitive se impun și aici, în ordinea dictată de alfabet: S. Al.-George, A. Baghiu, M. Bănuș, M. Boilă, C. Brâncoveanu, M. Brudiu, C. Cesianu, A. Ciurunga, V. Gordan, A. Gulan, Al. Ivasiuc, Al. Mihalcea, E. Munteanu, I. Omescu, F. Pavlovici, Al. Paleologu, Ș. Rădulescu-Zoner, Iancu Saul, I.D. Sârbu, I.D. Suci, M. Ursachi, D. Vacariu ș.a. Pe unii i-am întâlnit la Jilava, pe alții la Gherla sau în mizererele colonii din Insula Mare, pe seama cărora există deja o vastă și terifiantă literatură. Cum aş putea să identific, aici, momentele mai semnificative? Chiar și un asemenea *index numorum* poate fi sugestiv.

3. De unde a pornit chemarea către un domeniu atât de defavorizat în plin realism socialist, când Istoria se rescria din mers (cu ordine clare dinspre URSS), ca într-un roman al lui Kundera, până la ștergerea memoriei? Ați avut modele de tinerețe (literare, istorice), profesori, personalități care v-au marcat cumva pentru a vă alege mai târziu drumul?

Născut într-o familie simplă dintr-un sat nord-moldav, pe valea Siretului, n-am dispus acasă nici de cărți, nici de modele care să mă îndrume cumva spre istorie. Unele repere din trecut, cu rezonanțe greu de stabilit, se vor fi rânduie totuși în mine din primii ani, pe timpul războiului, când manualele școlare puneau în lumină valori capabile să incite la rezistență, muncă, rânduială. Un învățător de elită, Vasile Tomșa, a venit de pe front și ne-a făcut o lecție în uniformă de ofițer rezervist, lăsându-mi o imagine persistentă până azi. A trebuit să recit, la o serbare școlară, o poezie patriotică (de V. Militaru, dacă nu mă înșală memoria), poezie ce reclama și o recuzită de scenă pe măsură. După război, în anii de secetă și foame, mai ales în Moldova, s-a instalat o anume confuzie a valorilor, peste care s-a suprapus iute discursul unic, totalitar, absorbant, de la care nu te puteai sustrage prea lesne, nici fără riscuri. Școala Normală (devenită Pedagogică după reformă), deși asculta de noile comandamente, mai putea oferi încă unele repere valabile, din trecut, cel puțin în primii ani, înainte ca biblioteca ei să fie trimisă în furgoane la topit sau arsă ostentativ pe maidanul din curte. Câte un profesor cuteza totuși să escamoteze discursul oficial, simplificat adesea până la ridicol, pentru a face din cronologie și eveniment elemente de sprijin pentru o judecată mai senină asupra istoriei. Manualul lui Roller et Co. era însă la fel de neocolit pe cât de indezirabil sub unghi formativ. Câte un Roller, dacă nu mai mulți, a existat în orice țară „socialistă”,

după cum ați sesizat evocându-l în chestionar pe Milan Kundera. O referință încă mai utilă, sub acest unghi, ar fi poate faimoasa *Relatare despre regele David* a scriitorului est-german Stefan Heym, tradusă și la noi, încă sub dictatură: exemplu eclatant de opoziție la discursul unic. Proiectul diabolic de „mancurtizare” a lumii răsăritene, cea căzută în „lotul sovietic” după război, n-avea cum să fie dus până la capăt. La școala medie, ca și la Universitate, s-au găsit dascăli care să producă, fie și discret, insidios, un discurs alternativ sau măcar sugestii consonante. Am profitat de ele și am sporit apoi, pe cont propriu, spațiul de libertate necesar unei reflecții mai riguroase asupra trecutului. Nu era tocmai lesne să optezi pentru adevăr.

4. Reperle esențiale impuse în biobibliografii sunt Mihail Kogălniceanu, A.D. Xenopol, Vasile Pârvan, trei istorici semnificativi oglindind practic un întreg secol cultural românesc. Cum vă explicați apropierea treptată față de acești cărturari, cărora le-ați dedicat numeroase articole și volume?

Primul dintre istoricii amintiți, *Kogălniceanu*, a fost subiectul disertației mele doctorale, pe care am pregătit-o îndelung, elaborând mai întâi o biobibliografie, apoi o ediție a operei istorice și studii de amănunt. Opțiune norocoasă, fiindcă mi-a dat posibilitatea unei lecturi aprofundate a modernității noastre, sub multiple aspecte. *A. D. Xenopol* și *V. Pârvan* se situau oarecum în continuare, amplificând și nuanțând proiectul, concomitent cu studii despre *Junimea*, școala critică, istoriografia dintre „cele două războaie” etc. Ansamblul ar putea fi descris ca o tentativă, deloc comodă, de a reexamina discursul istoric, de la cărturarii umaniști (*Biruit-au gândul*, 1983) până la tranziția postcomunistă. Dar ținta (dacă există una atât de limpede) e încă departe.

5. Rolul asumat de „îndrumător cultural”, dacă ne oprim doar la cele trei nume, pare astăzi depășit sau mai sperați în valabilitatea demersului, într-o vreme când tendința junilor este de a „uita”, de a ignora trecutul? Trăim, oare, în ultimii ani o altă criză a culturii și, dacă da, cum va supraviețui intelectualul într-o astfel de perioadă, cât de afectată îi va fi creația, credibilitatea până la urmă?

Nu știu întrucât poate fi vorba, în acest caz, de „îndrumare culturală”, așa cum s-a întâmplat pe vremea lui Asachi, *Kogălniceanu*, *Maioreșcu*, *Xenopol*, *Iorga*, *Eliade*, personalități ilustre, de tip enciclopedic, care au fost silite să caute răspunsuri rapide la întrebări multiple, să acopere, în fugă, goluri acumulate de-a lungul timpului și ajunse prea incomode sub impactul modernității. Însă fiecare epocă, orice generație se confruntă cu asemenea imperative, mai ales în ultimele două secole. Trecutul nu și-a istovit resursele de modele și nu poate fi redus (cum susțin unii analiști) la condiția de sursă mitologizantă. Relativismul à outrance și destructurarea ca metodă de cunoaștere istorică sunt factori ce subminează, în fond, o bună relație cu

trecutul. O asemenea relație, pentru mine, înseamnă: pluralism și asumare critică. Rezultă de aici un efort continuu de a găsi răspunsuri adecvate la întrebările timpului.

*6. George Enescu spunea, într-un interviu din 1945, că „este obligatoriu pentru un artist să rămână **apolitic**, doar un om al artei sale”. Sunteți de acord cu această afirmație sau se impune, totuși, implicarea scriitorului, a omului de știință, în politică?*

Atitudinea lui Enescu nu e nici singulară, nici insolită. Se temea de „manipulare” și n-a scăpat de ea, dacă ne gândim la acuza de „colaboraționism” pe care i-au adus-o unii exegeți maniheiici din vremea noastră. Implicarea politică nu trebuie confundată însă cu opțiunea pentru un partid sau altul. Politică fac toți, ca Mr. Jourdain, literatură.

*7. Ce mai înseamnă a fi istoric al culturii, eseist și publicist **astăzi**, într-o eternă tranziție? Despre cine sau ce fenomen v-ați dorit și nu ați avut timp să scrieți încă? Mai putem vorbi de o **menire** a intelectualului sau totul se reduce deja la o utopie?*

Timpul nostru, ca și alte perioade istorice, a pretins răspunsuri și perspective multiple, obligându-l pe cărturar să iasă din cabinet și să accepte dialogul în for, nu fără a plăti un preț pe care destui intelectuali îl și regretă. Desigur, funcția cărturarului, în postmodernitate, nu mai poate fi aceeași ca la începuturile modernității sau chiar pe traseul unei modernități sinuoase, convulsive, secvențiale. Dar cine e în stare să o circumscrie cum se cuvine?

*8. Problema Basarabiei v-a preocupat permanent, în volumul **Impasul reîntregirii**, de exemplu. Se conturează tot mai dificilă o comunicare în timp cu Basarabia, după ce la începutul anilor '90 existau premise în favoarea cauzei naționale?*

După două decenii de la explozia unionistă (*Podul de Flori* etc.) care a marcat debutul noii epoci, de o parte și de alta a Prutului, se poate spune că nu există încă un proiect clar, explicit, de întregire statală, dar că România și Republica Moldova au izbutit să se înscrie totuși în trendul integrării europene, fie și cu prețul unei întârzieri jenante pe mai multe planuri. Nu e puțin lucru. La 1985, când apărea în scenă Gorbaciov, cu reformismul și transparența lui, abia dacă ar fi visat cineva, la București sau la Chișinău, o atare situație. Să nu mâniem Cerul!

9. Care va fi misiunea istoricilor de mâine, cât de hotărâtor mai apare rolul istoricului român pentru viitor (revenind aici la o idee anterioară, cu acea respingere a noii generații, când vine vorba despre trecutul nostru, cu tratarea ușor

ironică, demitizantă, a unor evenimente istorice și refuzarea valorilor autohtone, într-un fel)?

Un răspuns avizat la o asemenea întrebare nu se poate da în puține cuvinte. Mi-a mai fost adresată și cred că aş putea să conchid aici, din nou, cu o sintagmă a lui N. Iorga, marele polihistor, că „istoricul e un bătrân prin experiență al nației”, dator de aceea să caute oricând răspunsuri la nevoile acesteia. Nimeni, individ sau comunitate, nu renunță nepedepsit la experiența trecutului, pe care numai istoricul calificat o poate restitui cum se cuvine. Demitizanții fac un imens deserviciu transformând trecutul într-un teren de joacă, din care nu e mai nimic de ales și de reținut ca valabil pentru individ sau comunitate. Am încercat să remarc undeva „seducțiile imaginarului” și riscurile unui relativism împins prea departe. Nu e cazul să insist.

10. Spuneți-mi, vă rog, ce a reprezentat pentru cariera dvs apropierea de opera lui Mircea Eliade, acesta rămânând unul dintre puținele etaloane ale spiritualizării noastre reale în comunism, chiar și de dincolo, din exil.

Mult, foarte mult, mai mult decât aş putea spune pe scurt. Am citit câte ceva din proza lui încă pe timpul școlărității medii. La Universitate era practic escamotat, dacă nu chiar interzis. Abia în reclusiune, la Grădina și Stoienești, Sergiu Al.-George a făcut să mi-l apropie, cumva, prin studiile orientaliste, însușite din propria bibliotecă, din care aveam să „foiletez” eu însumi, ulterior, cu pietate, unele volume. Interesul meu pentru V. Pârvan, altă figură eminentă, nu e străină de opera eliadescă. Monografia pe care i-am dedicat-o, *Efigia cărturarului* (1974), i-a parvenit la Chicago, nu știu cum, însă m-am trezit peste câteva luni cu o misivă a distinsului istoric al religiilor, în care mărturisea că a sacrificat o noapte ca să afle cum se reflectă într-un confrate din altă generație zeul său din tinerețe. Am avut apoi un schimb de scrisori, pe când mă aflam în Germania. Mi-a trimis cărți, scuzându-se mereu pentru scrisul său alterat de o rebelă artrită. Un alt confrate, dintr-o generație încă mai nouă, Florin Cântec, a avut curiozitatea să caute, în arhiva lui Eliade, urmele acelui schimb epistolar și să le comenteze în „Dacia literară”. Am scris, de-a lungul anilor, eu însumi câteva eseuri despre opera sa, sub unghi istoriografic și antropologic, cu speranța că îi vor ajunge sub ochi.

11. Dragostea pentru Iași v-a determinat să nu îl părăsiți niciodată pentru a alege, definitiv, Bucureștiul, să spunem, sau o capitală europeană. De ce această opțiune „pe viață”?

Fidelitatea față de urbea în care mi-am făcut studiile academice și unde am profesat ca istoric peste o jumătate de secol ține de o morală a devotamentului social, dar poate și de un anume conservatorism de sorginte țărănească. Nu e un

mare merit. Lumea modernă e mai dinamică, iubește schimbarea și negociază mereu poziții mai avantajoase. Al. Ivasiuc mi-a spus odată, la Salcia, pe când peripatetizam duminical într-o baracă imundă, că aș fi „un om cu adresă”, lesne de regăsit așadar. Dacă am produs, între timp, și destule motive de căutare, nu știu.

*12. La final, revenind la problema **alterității**, pe care ați abordat-o în diverse cărți, cum credeți că va evolua ființa națională, identitatea noastră în contact cu globalizarea și efectele ei? A fi „liber” – cel puțin teoretic – punctează uneori, paradoxal, un regres al omului de litere și al creației sale?*

Ultima întrebare (*in cauda venenum!*) e și cea mai grea, fiindcă obligă la simplificarea excesivă a unei chestiuni de acut interes și de mare sensibilitate emoțională. În adevăr, excesele naționaliste din secolul trecut au impus o reconsiderare critică a discursului ce stă la baza statelor naționale, create cam în același timp și generând curențe de aceeași factură. A judeca un fenomen de însemnătate capitală, cum e națiunea, numai prin protuberanțele lui ocazionale, e însă un abuz asupra căruia nu s-a atras atenția cu destulă vigoare. *Națiunea e un produs organic* (o știm de la Savigny, Ranke, Kogălniceanu, Xenopol, Iorga, Brătianu etc.) *a cărui istorie, cu toate convulsiile inerente, merită atenția noastră și în epoca globalizării*, mai ales acum, căci nu există momentan un substitut valabil pentru faza „postnațională”.